

СУТНІСТЬ І ХАРАКТЕРИСТИКА ПОНЯТТЄВО-КАТЕГОРІАЛЬНОГО АПАРАТУ ДОСЛІДЖЕННЯ ФОРМУВАННЯ НАВИЧОК ЗДОРОВОГО СПОСОБУ ЖИТТЯ У ПОЗАШКІЛЬНОМУ ЗАКЛАДІ ОСВІТИ

of civic competence of students of profile classes by means of various social science subjects]. *Candidate's thesis*. Kyiv, 252 p. [in Ukrainian].

7. Ovcharuk, O. V. Kharakterystyky osvity dlia demokratychnoho hromadianstva : yevropeyskyi kontekst [Characteristics of education for democratic citizenship]. *Post methodology*. 2013 (3) Available at: <http://lib.iitta.gov.ua/1103/?refresh>. [in Ukrainian].

8. Pometun, O. (2005). Formuvannia hromadianskoi kompetentnosti: pohliad z pozytsii suchasnoi pedahohichnoi

nauky [Formation of civic competence: a view from the standpoint of modern pedagogical science]. *Bulletin of school exchange programs*. No.23. pp.18–20. [in Ukrainian].

9. Formuvannia hromadianskoi kompetentnosti uchniv zahalnoosvitnikh navchalnykh zakladiv vidpovidno do vymoh novykh derzhavnykh osvitynikh standartiv (2014). [Formation of civic competence of students of secondary schools in accordance with the requirements of new state educational standards]. (Ed.). Stepanova N. M. Cherkasy, 42 p. [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 22.12.2021

УДК 374:613.955

DOI:

Світлана Замрозевич-Шадріна, доктор педагогічних наук, доцент кафедри фахових методик і технологій початкової освіти Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника

СУТНІСТЬ І ХАРАКТЕРИСТИКА ПОНЯТТЄВО-КАТЕГОРІАЛЬНОГО АПАРАТУ ДОСЛІДЖЕННЯ ФОРМУВАННЯ НАВИЧОК ЗДОРОВОГО СПОСОБУ ЖИТТЯ У ПОЗАШКІЛЬНОМУ ЗАКЛАДІ ОСВІТИ

У статті розглянуто проблему введення здоров'язберезувальних технологій в умовах діяльності загальноосвітніх закладів у двох взаємопов'язаних поняттєво-категоріальних полях – у полі валеологічної та позашкільної освіти, враховуючи сучасні тенденції особистісно орієнтованого навчання і виховання. Розкрито значення поняття “здоров'я”, його складові, а також поняття “здоровий спосіб життя” “валеологічна освіта”, “позашкільна освіта”, “освітня діяльність позашкільного закладу освіти”, “дитячий колектив позашкільного закладу освіти”. Розглянута та схарактеризована система поняттєво-категоріального апарату дослідження валеологізації освітньої діяльності сприятиме чіткому усвідомленню цих понять вихователями, керівниками гуртків і студій, а також конкретизації валеологічного виховання.

Ключові слова: здоров'я, здоровий спосіб життя; валеологічна освіта; позашкільна освіта; освітня діяльність позашкільного закладу освіти; дитячий колектив позашкільного закладу освіти.

Лит. 13.

Svitlana Zamrozevych-Shadrina, Doctor of Sciences (Pedagogy), Associate Professor of the Professional and Methods and Technologies of Elementary Education Department, Vasyl Stefanyk Precarpathian National University

ESSENCE AND CHARACTERISTICS OF THE CONCEPTUAL AND CATEGORY APPARATUS OF RESEARCH OF FORMATION OF HEALTHY LIFESTYLE SKILLS IN EXTRACURRICULAR EDUCATIONAL INSTITUTION

The article considers the problem of introduction of health-preserving technologies in the conditions of activity of general educational institutions in two interconnected conceptual and categorical fields – in the field of valeological and out-of-school education, taking into account modern tendencies of personality-oriented education. The definition of “health”, its components, as well as the concept of “healthy lifestyle”, “valeological education”, “extracurricular education”, “educational activities of out-of-school educational institution”, “children's team of out-of-school educational institution” are considered. It is emphasized that the use of the basic provisions of personality-oriented education and upbringing, in our opinion, will contribute to the process of forming healthy lifestyle skills in children in out-of-school educational institutions. It is emphasized that achieving the goal of valeological education and upbringing of children in out-of-school educational institutions should be dominated by tendencies to use active tools and practical forms aimed at developing valeological worldview, forming healthy lifestyle skills, establishing motivational attitudes to preserve and promote health, formation of individual and collective responsibility for his condition.

It is noted that the effective assimilation of educational material must be carried out by introducing into the educational process of out-of-school institutions active organizational and pedagogical forms and methods of practical activity.

The considered and characterized system of conceptual and categorical apparatus of research of

СУТНІСТЬ І ХАРАКТЕРИСТИКА ПОНЯТТЄВО-КАТЕГОРІАЛЬНОГО АПАРАТУ ДОСЛІДЖЕННЯ ФОРМУВАННЯ НАВИЧОК ЗДОРОВОГО СПОСОБУ ЖИТТЯ У ПОЗАШКІЛЬНОМУ ЗАКЛАДІ ОСВІТИ

valeologization of educational activity will promote clear understanding of these concepts by educators, heads of circles and studios, and also concretization of valeological education.

Keywords: *health, healthy way of life; valeological education; out-of-school education; educational activity of out-of-school educational institution; children's collective of out-of-school educational institution.*

Постановка проблеми. Для створення реальних можливостей систематизації, удосконалення чинних та обґрунтування нових понять, термінів у галузі позашкільної освіти і виховання доцільно розглянути та схарактеризувати поняттєво-категоріальний апарат валеологічної освіти і виховання. Це дасть можливість створити логічно завершений поняттєво-категоріальний апарат дослідження проблеми формування навичок здорового способу життя дітей у позашкільних закладах освіти у сучасному світоглядному контексті. Проблема введення здоров'язбережувальних технологій в умови діяльності загальноосвітніх закладів освіти виключно актуальна і важлива.

На нашу думку, розгляд зазначеної проблеми доцільно провести у двох взаємопов'язаних поняттєво-категоріальних полях – у полі валеологічної та позашкільної освіти, враховуючи сучасні тенденції особистісно орієнтованого навчання і виховання.

Метою статті є розглянути та схарактеризувати поняттєво-категоріальний апарат дослідження проблеми формування навичок здорового способу життя дітей у позашкільних закладах освіти у сучасному світоглядному контексті.

Виклад основного матеріалу. За сучасними уявленнями, здоров'я визначається як філософська, соціальна, економічна, біологічна, медична категорії, об'єкт споживання, вкладу капіталу, індивідуальна й суспільна цінність, явище системного характеру, динамічне, що взаємодіє із навчальним середовищем.

Одним з найчастіше використовуваних визначень “здоров'я” є визначення, побудоване на прямому протиставленні двох якісно різних станів: нормального фізіологічного (якому відповідає поняття “добре здоров'я”) і патолологічного (хвороба). На думку В. Язловецького та О. Жабокрицької, здоров'я необхідно розглядати з позиції структурного аналізу, використовуючи концепцію цілісності, тобто як єдину цілісну структуру, що складається із взаємозалежних частин, функціональних систем у їхній тісній взаємодії з навколишнім середовищем [6, 20].

Відзначимо, що в усі часи люди сприймали здоров'я як те, що володіє, окрім усього іншого, і ціннісною значущістю. Ми погоджуємось з ідею Д. Бежа стосовно нового трактування поняття “здоров'я” не лише в негативному плані як “здоров'я від” – у значенні свободи від хвороби,

але і як “здоров'я для” – у значенні тих можливостей діяти, реалізовувати себе, які відкриті людині, оскільки вона здорова. Здоров'я при цьому виступає не просто як щось безмірне, а як те, що співвідноситься зі здібностями [2, 216].

У своїй праці “Соціальні технології культивування здорового способу життя людини” Л. Сущенко проводить досить детальний аналіз відомих поглядів, визначень та підходів до поняття здоров'я. У науковій роботі аналізується понад 200 визначень поняття “здоров'я”. Дискусія щодо визначення поняття здоров'я ще триває, але важливим є визнання того, що здоров'я людини не зводиться до фізичного стану, а передбачає психоемоційну врівноваженість, духовне та соціальне здоров'я [13].

Стосовно складових здоров'я зазначимо, що світова наука розробила цілісний погляд на здоров'я як феномен, що інтегрує принаймні чотири його сфери або складові – психічну (розумову), соціальну (суспільну), духовну та фізичну. Всі складові невід'ємні одна від одної, вони тісно взаємопов'язані і саме разом, у сукупності визначають, стан людини. Для зручності вивчення, полегшення методології дослідження феномена здоров'я наука диференціює поняття фізичного, психічного, соціального та духовного здоров'я.

До сфери *психічного здоров'я* відносимо індивідуальні особливості психічних процесів і властивостей людини, наприклад збудженість, емоційність, чутливість. Психічне життя індивіда складається з потреб, інтересів, мотивів, стимулів, установок, цілей, уявлень, почуттів тощо. Психічне здоров'я пов'язане з особливостями мислення, характеру, здібностей. Загальноприйнятого визначення поняття “психічне здоров'я” у сучасний період не існує. Дослідники Л. Сущенко, С. Тромбах пропонують ототожнювати стан психічного здоров'я людини за відсутністю виражених психічних розладів й неврозів, причиною яких є емоційний та інформаційний стрес [4; 13]. *Духовне здоров'я* залежить від духовного світу особистості, зокрема складових духовної культури людства – освіти, науки, мистецтва, релігії, моралі, етики. Свідомість людини, її ментальність, життєва самоідентифікація, ставлення до сенсу життя, оцінка реалізації власних здібностей і можливостей у контексті власних ідеалів і світогляду – все це обумовлює стан духовного здоров'я індивіда. Ми

СУТНІСТЬ І ХАРАКТЕРИСТИКА ПОНЯТТЄВО-КАТЕГОРІАЛЬНОГО АПАРАТУ ДОСЛІДЖЕННЯ ФОРМУВАННЯ НАВИЧОК ЗДОРОВОГО СПОСОБУ ЖИТТЯ У ПОЗАШКІЛЬНОМУ ЗАКЛАДІ ОСВІТИ

погоджуємося з визначенням дослідників Л. Суценко та М. Гончаренко щодо поняття “духовне здоров’я” як спроможність особистості регулювати своє життя і діяльність згідно з гуманістичними ідеалами, які виробило людство в ході історичного розвитку [3; 6].

Сфера “соціального здоров’я” пов’язана з економічними чинниками, стосунками індивіда зі структурними одиницями соціуму – сім’єю, організаціями, з якими встановлюються соціальні зв’язки, праця, відпочинок, побут, соціальний захист, охорона здоров’я, безпека тощо. Ми погоджуємося із думкою дослідників С. Свириденко, М. Гончаренко, Ю. Лисицина, які пов’язують соціальне здоров’я з функціонуванням особистості дитини як повноправного члена суспільства, котрий усвідомлює свою стать та безконфліктно взаємодіє у колективі однолітків, у сім’ї та суспільстві [12; 3; 8].

До сфери *фізичного здоров’я* включаємо такі чинники, як індивідуальні особливості анатомічної будови тіла, перебігу фізіологічних функцій організму в різних умовах спокою, руху, довкілля, генетичної спадщини, рівня фізичного розвитку органів і систем організму. На основі праць відомих дослідників (Г. Апанасенко, М. Гончаренко, О. Дубогай) поняття “фізичне здоров’я” ми пов’язуємо з умінням володіти своїм тілом, рухами, фізичною витривалістю, відсутністю хронічних захворювань та високим рівнем працездатності [1; 3; 5].

На основі досліджень вищезгаданих науковців визначаємо зміст поняття *здоровий спосіб життя* як комплекс заходів, спрямованих на зміцнення здоров’я, підвищення працездатності людини, продовження її творчого довголіття. До компонентів здорового способу життя ми включаємо усі види діяльності, що сприяють збереженню та зміцненню здоров’я і є найпридатнішими для учнів в умовах початкової школи: фізична підготовка, загартування, особиста гігієна, раціональне харчування, гігієнічно обґрунтований режим дня, аутогенне тренування тощо.

Аналізуючи філософські психолого-педагогічні літературні джерела, результати наших досліджень, ми визначаємо сутність поняття “валеологічна освіта”. Це – неперервний процес засвоєння вихованцями знань, цінностей і понять, що забезпечує поступальний розвиток навичок прийняття валеологічно доцільних рішень. Позашкільний заклад освіти, маючи численні переваги порівняно із загальноосвітньою школою в практичній реалізації змісту та завдань валеологічної освіти і виховання учнів, є однією з

провідних інституцій сучасної системи освіти та виховання у вільний від навчання час.

Розглядаючи різноманітні підходи до діяльності позашкільної освіти, висвітлені у працях І. Мельникової, Г. Пустовіта, О. Сухомлинського, Л. Ковбасенко, Л. Павлової та інших, ми з’ясували, що сучасні українські позашкільні заклади поступово стають широкодоступними, багатофункціональними центрами творчості дітей, набувають ознак багаторівневої педагогічної системи. Вони є складовою частиною системи безперервної освіти. Безперервна освіта та виховання характеризуються насамперед особливим типом взаємодії з усіма підсистемами, специфічним характером взаємодоповнення та взаємовпливу.

Позашкільні заклади належать до так званих закладів неформального виховання. Свобода та можливість вибору улюблених занять у позашкільних закладах благотворно впливають на характер самоорганізації усього наступного життя людини, її базову професійну підготовку і компетентність, допомагають знайти привабливу модель майбутньої професійної діяльності, вже у ранньому віці визначити своє місце в житті, повніше реалізувати творчі можливості.

У Законі України про позашкільну освіту термін “*позашкільна освіта*” визначається як сукупність знань, умінь та навичок, що отримують вихованці, учні, слухачі в позашкільних навчальних закладах освіти у час, вільний від навчання в загальноосвітніх та інших закладах освіти.

Набувають поширення комплексні позашкільні навчальні заклади, які є сукупністю різних напрямів (профілів) діяльності творчих учнівських об’єднань дітей та учнівської молоді за інтересами: гуртки, секції, клуби, наукові товариства, МАН тощо [10].

Гурток був і залишається основною традиційною формою реалізації освіти і виховання учнів у позашкільному закладі освіти як у процесі вивчення окремого навчального предмету чи сукупності предметів, так і різноманітних інтегрованих спецкурсів валеологічного змісту.

Гурток – це добровільне самодіяльне об’єднання, яке реалізує першу ступінь індивідуальної потреби дітей та молоді, їх бажань, інтересів до конкретного виду творчої діяльності [7; 9].

Освітня діяльність позашкільного навчального закладу – процес надання знань, формування умінь і навичок з різних напрямів позашкільної освіти, розвитку інтелектуальних і творчих здібностей, фізичних якостей відповідно до задатків та запитів особи.

СУТНІСТЬ І ХАРАКТЕРИСТИКА ПОНЯТТЄВО-КАТЕГОРІАЛЬНОГО АПАРАТУ ДОСЛІДЖЕННЯ ФОРМУВАННЯ НАВИЧОК ЗДОРОВОГО СПОСОБУ ЖИТТЯ У ПОЗАШКІЛЬНОМУ ЗАКЛАДІ ОСВІТИ

Сутність поняття “*дитячий колектив позашкільного навчального закладу*” ми визначаємо як специфічну спільність дітей, яка ґрунтується на добровільності, спільності та диференціації інтересів, спрямована на певний вид навчальної та практичної діяльності, як середовище, де забезпечуються умови інтелектуального, духовного і фізичного розвитку дітей, реалізації їхнього творчого потенціалу.

У позашкільній освіті домінує особистісно орієнтоване навчання і виховання. Ми розглядаємо думку О. Пехоти про те, що метою особистісно орієнтованого навчання є процес психолого-педагогічної допомоги дитини в становленні її суб'єктності, культурної ідентифікації, соціалізації, життєвому самовизначенні [10].

Беручи за основу наукові дослідження Г. Беха, І. Якиманської, В. Рибалки А. Хуторського, ми розглядаємо *особистісно орієнтовану освіту* як таку, що об'єднує низку інноваційних підходів, а саме: визнання основною цінністю освіти становлення особистості як індивідуальності в її самотності, унікальності, неповторності. Наявність альтернативних форм освіти у вигляді різних типів освітніх закладів, що дозволяють здійснювати диференційований, різнорівневий підхід у навчанні; надання кожному *учню* права вибору власного шляху розвитку на основі виявлення його індивідуальних особливостей, життєвих цінностей, прагнень.

На основі проведеного аналізу ми визначаємо, що *навички* – це автоматизовані дії, вироблені у процесі багаторазових повторень. Валеологічні навички – це спроможність дитини механічно приймати валеологічно обґрунтовані рішення, навіть у несприятливому валеологічному середовищі.

Індивідуалізація навчання, та Г. Пустовітом, забезпечує оптимальні умови для ефектнішого навчання і практичної роботи кожного учня в процесі організації фронтальних і групових форм роботи в умовах позашкільного закладу освіти. Вчений ввів поняття “індивідуального підходу” у процесі виховання. Це один із принципів виховання, який розкриває закономірності, певну періодичність та динаміку розвитку й становлення особистості з врахуванням її вікових особливостей, систему характерних суспільних зв'язків і стосунків у соціоприродному середовищі, які властиві кожному етапу онтогенетичного розвитку дитини [11, 229].

Використання основних положень особистісно орієнтованої освіти і виховання, на нашу думку, сприятиме процесу формування навичок здорового способу життя у дітей в умовах позашкільних закладів освіти.

Аналіз психолого-педагогічної літератури та результати нашого дослідження свідчать, що в досягненні мети валеологічної освіти і виховання дітей у позашкільних закладах освіти мають переважати тенденції до застосування активних засобів і практичних форм, які спрямовуються на розвиток валеологічного світогляду, формування навичок здорового способу життя, утвердження мотиваційних установок на збереження й зміцнення здоров'я, формування індивідуальної та колективної відповідальності за його стан.

Ефективне засвоєння навчального матеріалу ми здійснюємо шляхом запровадження в освітній процес позашкільних закладів активних організаційно-педагогічних форм і методів практичної діяльності.

Висновки і перспективи подальших досліджень. На наш погляд, розгляд і характеристика поняттєво-категоріального апарату дослідження валеологізації освітньої діяльності сприятиме чіткому усвідомленню понять вихователями, керівниками гуртків і студій та конкретизації валеологічного виховання. Перспективи студій у вимірі порушеної проблеми вбачаємо у більш детальному аналізі поняттєво-категоріального апарату дослідження проблеми формування навичок здорового способу життя у дітей.

ЛІТЕРАТУРА

1. Апанасенко Г.Л., Попова Л.А. Медицинская валеология. Киев: Здоровье, 1998. 248 с.
2. Бех І.Д. Виховання особистості: У 2 кн. Кн. 2: Особистісно орієнтований підхід; науково-практичні засади: Навч.-метод. посібник. Київ: Либідь, 2003. 344 с.
3. Гончаренко М.С. Валеологический словарь. Харьков: Таймз, 1999. 316 с.
4. Громбах С.М. Школа и психическое здоровье учащихся / Под ред. Громбаха С.М. Москва: Медицина, 1988. 272 с.
5. Дубогай А. Д. Психолого-педагогические основы формирования здорового образа жизни школьников младших классов: диссертация... доктора педагогических наук. Киев, 1991. 374 с.
6. Жабокрицька О.В. Педагогічні умови виховання основ здорового способу життя підлітків у позакласній діяльності: дис.... канд. пед. наук. Київ. 2004. 260 с.
7. Калюжна О.І. Здорова дитина – щаслива родина. Програма спецкурсу для батьків та вихователів. Кіровоград ВЦ “Інформаційна мережа”, 2004. 20 с.
8. Лисицын Ю.П., Сахно А.В. Здоровье человека – социальная ценность. Москва: Мысль, 1989. 272 с.

**СУТНІСТЬ І ХАРАКТЕРИСТИКА ПОНЯТТЄВО-КАТЕГОРІАЛЬНОГО АПАРАТУ ДОСЛІДЖЕННЯ
ФОРМУВАННЯ НАВИЧОК ЗДОРОВОГО СПОСОБУ ЖИТТЯ У ПОЗАШКІЛЬНОМУ ЗАКЛАДІ ОСВІТИ**

9. Перепелиця Н.В. Загальна педтехнологія роботи гуртків та інших творчих об'єднань у позашкільних навчальних закладах. Навчально-методичний посібник. Суми. 2004. 26 с.

10. Пехота О.М. Особистісно орієнтована освіта і технології. *Наукові праці МФ НаУКМА*. Т. VII. Миколаїв. 2000. С. 26–28.

11. Пустовіт Г.П. Теоретико-методичні основи екологічної освіти і виховання учнів 1–9 класів у позашкільних навчальних закладах: монографія. Київ-Луганськ: Альма-матер. 540 с.

12. Свириденко С.О. Формування здорового способу життя молодших школярів у позакласній виховній роботі: дис. ... канд. пед. наук. Інститут проблем виховання АПН України. Київ. 1998. 216 с.

13. Сущенко Л.П. Здоровий спосіб життя людини. Додаткові матеріали. Запоріжжя ЗДУ. 1999. 324 с.

REFERENCES

1. Aranasenko, H.L. & Popova, L.A. (1998). *Medytsynskaia valeolohyia* [Medical valeology]. Kyiv, 248 p. [in Ukrainian].

2. Bekh, I.D. (2003). *Vykhovannia osobystosti* [Education of personalities]. In 2 books. Book. 2: *Personality-oriented approach; scientific and practical principles: Teaching method. Manual*. Kyiv, 344 p. [in Ukrainian].

3. Honcharenko, M.S. (1999). *Valeolohycheskyi slovar* [Valeological dictionary]. Kharkov, 316 p. [in Russian].

4. Hrombakh, S.M. (1988). *Shkola u psykhicheskoe zdorove uchashchykhsia* [School and students' mental health]. (Ed.). Hrombakh S.M. Moscow, 272 p. [in Russian].

5. Dubohai, A.D. (1991). *Psykhologo-pedahohycheskye osnovy formirovaniya zdorovoho obraza zhyzny shkolnykov mladshykh klassov* [Psychological and pedagogical bases of formation of a healthy way of life of schoolboys of younger classes]. *Doctor's thesis*. Kyiv, 374 p. [in Ukrainian].

6. Zhabokrytska, O.V. (2004). *Pedahohichni umovy vykhovannia osnov zdorovoho sposobu zhyttia pidlitkiv u pozaklasnii diialnosti* [Pedagogical conditions for educating the basics of a healthy lifestyle of adolescents in extracurricular activities]. *Candidate's thesis*. Kyiv, 260 p. [in Ukrainian].

7. Kaliuzhna, O.I. (2004). *Zdorova dytna – shchaslyva rodyna. Prohrama spetskursu dlia batkiv ta vykhovateliv* [A healthy child is a happy family. Special course program for parents and educators]. Kirovohrad, 20 p. [in Ukrainian].

8. Lysytsun, Yu.P. & Sakhno, A.V. (1989). *Zdorove cheloveka – sotsyalnaia tsennost* [Human health is a social value]. Moscow, 272 p. [in Russian].

9. Perepelytsia, N.V. (2004). *Zahalna pedtekhnohiiia roboty hurtkiv ta inshykh tvorchykh obiednan u pozashkilnykh navchalnykh zakladakh* [General pedagogical technology of work of circles and other creative associations in out-of-school educational institutions]. *Educational and methodical manual*. Sumy, 26 p. [in Ukrainian].

10. Piekhota, O.M. (2000). *Osobystisno oriientovana osvita i tekhnolohii* [Personality-oriented education and technology]. Scientific works. Vol. VII. Mykolaiv. pp. 26–28. [in Ukrainian].

11. Pustovit, H.P. (2004). *Teoretyko-metodychni osnovy ekolohichnoi osvity i vykhovannia uchniv 1–9 klasiv u pozashkilnykh navchalnykh zakladakh* [Theoretical and methodological foundations of environmental education and upbringing of students in grades 1–9 in out-of-school educational institutions]. *Monohraf*. Kyiv-Luhansk, 540 p. [in Ukrainian].

12. Svyrydenko, S.O. (1998). *Formuvannia zdorovoho sposobu zhyttia molodshykh shkoliariv u pozaklasnii vykhovnii roboti* [Formation of a healthy lifestyle of junior schoolchildren in extracurricular educational work]. *Candidate's thesis*. Kyiv, 216 p. [in Ukrainian].

13. Sushchenko, L.P. (1999). *Zdorovyi sposib zhyttia liudyny* [Healthy lifestyle]. *Additional materials*. Zaporizhzhia, 324 p. [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 17.01.2022

“Успіх однієї відважної людини завжди спонукає до завзяття й мужності ціле покоління”.

Оноре де Бальзак
французький романіст і драматург

“З усіх творінь найпрекрасніше – людина, що отримала прекрасне виховання”.

Епікет
давньогрецький філософ

